

NÁNDORFEJÉRVÁR OSTROMA ÉS FELMENTÉSE 1456-BAN.

LÁGRA szóló esemény volt Nándorfejérvár, a mai Belgrád ostroma és felmentése, és egyike az történelmünk legnagyobb és kihatásaiban legfontosabb eseményeinek is. A háromszáz évre terjedő török harcok gazdag történetéből csak még egy epizód hasonlítható

hozzá jelentőségre nézve: Bécs felmentése 1683-ban. Mindkét helyütt, Belgrádnál és Bécsnél egyaránt két ellenséges világ, a keresztény és oszmán mérkőzött egymással, mindkét helyütt diametralis ellentétek, vallási és faji gyűlölet, világgraszoló hatalmi és politikai érdekek állottak szemközt.

A számos hasonlóság mellett azonban, melyek különösen végső eredmény tekintetében oly közel hozzák egymáshoz a két eseményt, nem kevésbé számosak és mélyrehatók a különbségek, melyek lényegesen más jelleget kölcsönöznek nekik. A míg ugyanis Bécs alatt a számra ugyan túlnyomó, de hatalmában túlérett, enervált törökségnek egy hős király fényes győzelmekben edzett seregével s egy másik, szinte elsőrendű hadvezérrel kellett szembeszállania, addig Belgrádnál nem nagyszámú és fegyelmezett hadak, hanem egyesegyedül egy magára hagyott hős hazafias lelkesedése és elszántsága s egy szentéletű szerzetes lángbuzgalma meg az egyiknek példáján s a másiknak szaván fellelkesült, gyakorlatlan tömegek tartóztatták fel, szorították vissza Konstantinápoly büszke meghódítóját és vele a duzzadó ifjúi erejének érzetében diadal-

masan terjeszkedő oszmán hatalmat. Amott az elszántsággal szövetkezett katonai geniusz ülte győzelmét a nagy, lomha tömeg felett, itt a hősiséggel párosult vallásos lelkesedés hiúsította meg az azon kor legkiválóbb hadseregébe vetett vérmes reményeket. Bécs felszabadítása hatásaitól elvonatkoztatva mindenesetre nagy-szerű, de nem magában álló tény, míg Belgrád ostromának és szinte csoda számba menő fölmentésének hiába keressük párját hazánk ezeréves történetében.

Természetes tehát, hogy a váratlan fényes győzelem híre gyorsan terjedt, magánjelentések és hivatalos tudósítások e korban meglepő gyorsasággal elvitték mindenüvé. Az egész keresztény világ megkönnyebbülve lélezett fel s mintha csak most ébredt volna tudatára a veszély nagyságának, mely fenyegette, egy szívvel-lélekkel magasztalásokkal halmozta el a hőst és a szentet, kik elhárították róla a pusztulás veszedelmét. Mindenütt, még a távol Angliában, Oxfordban is harangzúgás, ünnepélyes hálaadó istentisztelet és lelkesítő szónoklatok hirdették a keresztény fegyverek diadalát.¹ Az agg pápa, ki trónralépte pillanatától fogva annyi nemes buzgalommal és odaadással fáradozott egy nagyszabású európai hadjárat eszméjének megvalósításán és a kereszténység védőbástyájául tekintett Magyarország megsegítésén, az egyházi állam minden városában pazar pompájú ünnepélyekkel és körmenetekkel fejeztette ki túláradó örömét «élete e legszerencsésebb eseménye felett»;² a legnagyobb elragadtatás és az őszinte magasztalás hangján szólott Hunyadiról, a legdicőbb férfúró, kit háromszáz év óta látott a világ.³ De nemcsak a maga államában ünnepelte a belgrádi diadalt, hanem volt rá gondja, hogy egyebütt is «méltóképen leróják a hívek

¹ *Kropf*: Fullár Erasmus. Századok. 1896. 223 s. kk. II.

² *Pastor*: Geschichte der Päpste. I. 554.

³ ... (el papa) non se poteva saciare replicando et triplicando piu di tante volte una medesima cosa de magnificare et exaltare la predicta victoria et de laudare et comendare fin de sopra ale stelle el nome de lo illustre Zohanne Vayvoda como uno de li piu gloriosi homini, che trecenti anni nascessero ho al presente vivano al mondo. Jac Calcaterra jel. Francesco Sforza milanoi hghez, 1456 aug. 24. Pastor i. m. I. k. Anhang Nr. 73. 695. l.

hálájokat a Teremtő iránt, a miért elhárította népétől a végveszélyt és fönségének ragyogásával eloszlatta az igaz hitet fenyegető sötétséget». ¹ A kereszténység öröme a nem várt győzelem felett valóban «határtalan» volt. ² Majd mikor az első benyomások már elvesztették közvetlen hatásukat, krónikások, évkönyvirók jegyezték fel a dicső tettet, hogy emléket átszarmaztassák a későbbi nemzedékekre is. Alig találunk e korban valamire való krónikást, ki, ha még oly messze esett is az események színhelyétől, kötelességének nem ismerné legalább futólag megemlékezni róla. ³

A belgrádi győzelem jelentőségét átérezte maga Hunyadi, ⁴ átérezték kortársai, de átéreztek az utánok következő nemzedékek, át a történetírók is, kik e korszak eseményeit tanulmányozták. Műveikben nem mulasztják el kiemelni a fölmentés döntő fontosságát az egyetemes és hazai történelem szempontjából, de sajnos, a legtöbb esetben elmulasztják az ostrom egyes fázisaira vonatkozó adatok kritikai megrostálását; rendszeren megelégednek a közel egykorú írók műveiben talált részletek s a szereplőktől származó néhány, már századok óta közkezen forgó tudósítás egymás mellé állításával, legjobb esetben kombinációkon alapuló összhangba hozásával. Sőt még az ismert anyagot sem használják fel olyan terjedelemben, mint a tárgy fontossága megkövetelné. Pl., hogy csak egyet említsünk, Kapisztrán bajtársainak, Tagliacozzói Jánosnak és Farai Miklósnak *Wadding* nagy munkájában közölt, ugyan szemmel láthatóan elfogult, de részletességöknél fogva rendkívül becses jelentéseit majdnem kivétel nélkül csak *Katona* erősen megcsönkített közlésében ismerik és idézik. Ez magyarázza meg azt a furcsaságot, hogy

¹ Quapropter meritæ laudes et honores tanto Creatori reddendi sunt, qui tantum periculum a populo suo avertit et tenebras, quibus fides orthodoxa obscuranda videbatur, subita serenitate discussit. III. Calixtus lev. VII. Károly francia királyhoz 1456 aug. 10. *Wadding*, *Annales minorum*. Tom. XII. 380 l.

² *Pastor* i. m. II. 554.

³ U. o.

⁴ Mutatják 1456 jul. 23. Széchi primáshoz és 24. a királyhoz intézett levelei.

több régebbi és újabb történetírónk a nevezett szemtanúk félre nem érthető világossággal megjelölt dátuma ellenére *Bonfini* hitelére támaszkodva jun. közepére teszi az ostrom kezdetét.¹ Innét van aztán, hogy a belgrádi harc részleteit még ma sem látjuk oly tisztán, mint a nagyszámú, jórészen elsőrendű forrás után méltán várhatnók. Tankönyveinkben még mindig kísért a török hadjáratok elbeszélésénél már szinte konvencionálissá vált 200 ezer ember és 300 ágyú. Történelmünknek még legmodernebb feldolgozásai is — tisztelet a csekély számú kivételnek — e pontban alig nyújtanak többet a jul. 14-iki hajócsata és a 21-iki nagy mérkőzés leírásánál és néhány általános megjegyzésnél. Pedig ma már alig lehet mentegetőzni azzal, mit *Zinkeisen* egy félszázaddal előbb panaszosan említett, hogy t. i. Belgrád felmentése az oszmán történelem azon eseményei közé tartozik, melyeknél a számos kitűnő forrás sem nyújt kielégítő bepillantást az egésznek lefolyásába.² Mert azóta ismereteink lényegesen bővültek, a források, melyekből meríthetünk, tetemesen szaporodtak. Különösen sok és becses adalékkal járult történetünk e nagyérdékű epizódjának megvilágításához a Magy. Tud. Akadémia kiadásában 1907-ben megjelent «A Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára 1198—1526» című publikáció. Mivel pedig ez adalékok tudunkkal mindezideig feldolgozva nincsenek, az alábbiakban lényegileg reájok fogunk támaszkodni. Mellettök természetesen figyelemmel leszünk a régebben ismert anyagra is, a mennyiben résztvevőktől vagy közvetlen szemlélőktől ered, valamint mindama egykorú vagy későbbi krónikás följegyzésekre, melyek föltehetően megbízható értesülésen alapulnak. E krónikás feljegyzéseket nagyjából három kategóriába oszthatjuk. Az elsőbe azokat sorozzuk, melyek magyar részről világítják meg és olyan színben tüntetik elénk a belgrádi eseményeket, a minőben a magyar nép felfogásába belerögződtek. E csoport főképviseelői *Thuróczi* és *Ransano*, kik Budán, sőt Mátyás király udvarában mindenestre jó híreket szerezhettek

¹ Pl. *Schwicker*: *Gesch. d. Temeser Banats*. II. Aufl. 85. *Kupelwieser*: *Die Kämpfe Ungarn mit d. Osmanen 124*.

² *Geschichte des ozm. Reiches* 85.

a hadjárat még élő részeseitől vagy szemtanútól, de másfelől tagadhatatlanul bizonyos tendenciával írnak: a nemzet hőségnek, a nagy király atyjának érdemeit minél jobban ki akarják domborítani s ez okból, bizonyára nem tudatosan, hanem pusztán jóakarató elfogultságból, túloznak. A második csoportba a török történetírók, a keletiesen kiszínezett s a magyarral sokszorosan ellentétes török hagyomány szöszlői tartoznak, kik azonban épen keleti fantáziájuk miatt csak a legnagyobb óvatossággal használhatók. Közülök az egykorú vagy közel egykorú *Nesri*, *Turszun bég* és *Szeául-eddin* műveiben találunk részletesebb adatokat. Végül a harmadik kategóriába soroljuk azokat a — mondhatnók, semleges — írókat, kik a harcban álló nemzetek egyikéhez sem tartozván, több tárgyilagossággal ismertethetik a dicső fegyvertényt. Csakhogy náluk meg az a baj, hogy az események színhelyétől távol esvén, csupa harmad- vagy negyedkézből kapott, az igazságtól meglehetősen távol álló értesülésekkel kénytelenek beérni. E tekintetben csak három nevezetes író teszen némi kivételt, kik jó összeköttetések, a magyar és török viszonyokkal való ismeretségük révén elegendőképen ellenőrizhették a hír szárnyán gyorsan tovaterjedő és a valóság talajától egyre jobban távolodó elbeszéléseket. Ezek az írók: *Aeneas Sylvius* és *Dlugoss János*, kik nagyjában a magyar krónikások előadását erősítik meg és egészítik ki, s a görög *Chalkokondylas*, ki inkább török szempontból adja elő a hadi tényeket a hadjárat török részeseitől nyert felvilágosítások alapján.

Elbeszélésünk bázisa tehát mindenütt a közvetlenül szereplő személyektől származó historiai anyag, *Hunyadi*, *Carrajal* és *Kapisztrán* levelezése s ez utóbbi szerzetestársainak jelentései lesznek, míg a krónikák előadásából csak azokat az adatokat használjuk fel, a melyek amazokból ellenőrizhetők vagy egyébként is a valószínűség bélyegét viselik magukon.

*

Az első, némiképen pozitív híradás Belgrád készülő ostromáról 1456 febr. havában érkezett az ország fővárosába. E hó 8-áról keltezve tudatja Koroghi János macsói bán az azidétt Pesten tartózkodó Kapisztrán Jánossal, hogy a bosnyák király-

tól nyert megbízható értesülései szerint a szultán már a következő hónapban egész erejével Szendrő és Nándorfejérvár alá szándékozik szállani, sőt már el is rendelte a megigázott tartományok hadjuttalékának kiállítását.¹ Hogy Mohammed nagy, talán döntő csapást tervez hazánk ellen, azzal már évek óta tisztában voltak mindazok, kik a helyzet megítélésében nem áltatták magokat illuziókkal vagy hamis optimizmussal. A török veszedelem Konstantinápoly bukása után akuttá lett, állandóan napirenden volt és nemcsak a hazai, hanem a nemzetközi politikát is élénken foglalkoztatta, mint egyebek közt a bécs-újhelyi gyűlés és III. Calixtus pápa (1455—1458) nagyszabású akciója mutatja. De legközelebről mégis hazánkat érintette, elhárítása, illetve megelőzése nemzetünknek volt legfőbb érdeke. A közvetlen közelről fenyegető veszedelem ellensúlyozására alkalmas módok megbeszélése volt célja annak az országgyűlésnek is, melyet V. László 1455 nov. 16. Bécsből kibocsátott iratával a következő év jan. 13-ára Pest városába hirdetett.² Fejenként való megjelenésre szólította fel a nemességet és viszont a maga személyes megjelenését ígérte.³ A közszellem mély sülyedését jelenti, hogy a rendek még e válságos helyzetben sem tettek eleget királyuk felszólításának. Pedig László épen nem sietett ígéretének teljesítésével. Jan. 16-án ugyan azzal bocsátotta el Carvajal pápai legatust, hogy még azon a héten okvetlenül elindul Magyarországra,⁴ de azért csak 22-én hagyta oda Bécs városát⁵ és csak febr. 6-án érkezett meg Pestre. És e késedelem daczára mégis oly kevés számmal találta az országgyűlésre megjelent urakat, hogy a megérkezését követő napon kénytelen volt valamennyi vármegyéhez új rendeletet intézni, a melyben hírül adván a maga megjöttét, a nemességet legkésőbb febr. végéig sürgősen Budára rendelte.⁶ Minő foganatja volt e rendelkezésnek, kik és hányan jelentek meg, nem tudjuk, mert emlékeink

¹ *Pettkó*: Kapisztrán János levelezése a magyarokkal. Tört. Tár 1901.

² *Kovachich*: Supplementum ad vestigia comitiorum. II. 123—4.

³ Mill. Tört. IV. (*Fraknoi*: A Hunyadiak és Jagellók kora) 150.

⁴ Carvajal levele Kapisztránhoz, 1456 jan. 16. *Pettkó* 188.

⁵ *Kovachich*: Script. min. I. 13.

⁶ Mill. Tört. IV. 150.

hallgatnak róla; de azt tudjuk, hogy az országgyűlés hangulata, bizonyára nem Hunyadi, a pápai legatus és Kapisztrán közreműködése nélkül és talán a déli határról érkező hírek hatása alatt, általában emelkedett és lelkes volt. Hogy a legatusnak nagy része volt a lelkesedés és áldozatkészség felfokozásában, a legilletékesebb tanutól, László királytól tudjuk.¹ Hogy Hunyadi sem nézte közömbösen az események folyását, mutatják Kapisztrán levelei, melyek a leglelkesebb szavakkal magasztalják a kereszténység «Makkabeusának» elszántságát és áldozatkészségét. Határozatba is ment a támadó hadjárat terve, de megindítását arra való tekintettel, hogy az elmúlt esztendőben Szerbiában és a szomszédos tartományokban rossz termés volt és így a sereg élelmezése az aratás bekövetkeztéig nagy nehézségekbe ütköznék, aug. 1-ig elhalasztották. E határozatot április 6-án a magyar, cseh és osztrák urak jelenlétében Carvajallal is tudatta a király.

Így állott a török ellen tervezett hadjárat ügye, mikor egy, a következő napon, ápr. 7-én érkezett híradás váratlanul felforgatta a helyzetet és a tetszés szerinti időben intézhető támadás helyett védelemre kényszerítette az országot. Az említett napon ugyanis biztos értesülést nyertek a tanácskozó rendek, hogy a szultán hatalmas sereggel Nándorfejérvár ostromára s annak megvívása után Magyarország megtámadására készül. Ezek után természetesen el kellett ejteni a támadó fellépéshez fűzött messzevágó terveket s a legközvetlenebb védelmi intézkedések megtételére, mint a Duna-vonal megszállására s az átjárók megerősítésére és oltalmazására kellett szorítkozni. Azonfelül közfelkelést rendeltek és elhatározták, hogy a gyülekező sereget minél előbb a közeledő ellenség elé indítják. Hogy a külföld támogatását is biztosítsák, az országgyűlés határozatából a primás, a váradi püspök és Hunyadi azonnal felkeresték a pápai legatust és tudatván vele a hadjárat tervében beállott fordulatot, a király nevében sürgősen kérték, hogy eszközölje ki III. Calixtusnál, hogy a nagy áldozatokkal felszerelt pápai flotta haladék nélkül megindíttassék Konstantinápoly ellen, mert ily

¹ László kir. lev. Calixtus pápához, 1456 ápr. 7. *Katona*: Hist. crit. reg. Hung. XIII. 1041 et seqq.

módon az ellenség erejének megosztása remélhető. Carvajal nem is késett az urak kérésének eleget tenni. Rögtön meleg hangon szerkesztett leveleket írt a pápának és a követsége területéhez tartozó uralkodóknak, nemkülönbén Sforza Ferencz milanói herczegnek: feltárta a veszedelem nagyságát, mely az országot fenyegeti s a nemzet gyöngeségét, melylyel magára hagyatva a súlyos csapást elhárítani képtelen; nyomatékosan hangsúlyozta, hogy sürgősen és jelentékeny külföldi segítségre van szükség, mert itt nem pusztán Magyarország, hanem az egész keresztény világ fennmaradása forog kockán és mert napok, sőt órák késedelme olyan veszteségeket okozhat, melyeket a kereszténység örökké siratna.¹

Adataink szerint mindössze ennyire terjedt az országgyűlés tevékenysége a török támadással szemben. De hogy ezen kívül még másról is kellett rajta szónak esnie, kitetszik Tagliocozzo Jánosnak, Kapisztrán hűséges bajtársának 1456 jul. 28-áról keltezett leveléből, a hol említi, hogy megsürgették az urakat, hogy küldjék el a keresztéseket és jőjjenek magok is, teljesítsék a király meghagyását, mely az egész nemzet hozzájárulásával adatott ki.² Sajnos, az ide vágó passzus nem egészen világos, egyéb forrásaink pedig semmit sem tudnak a benne említett királyi meghagyásról s így nem áll módunkban ellenőrizni. Különbén, hogy mit határozott az országgyűlés, mit nem, a végeredményt tekintve meglehetősen másodrendű kérdés, mert a ki

¹ A királynak 1456 ápr. 7-én a pápához (*Katona XIII.* 1041—1045) Carvajalnak ugyane napról ugyancsak a pápához (*Katona XIII.* 1045—1048) ápr. 10. Zsigmond osztrák lghhez (*Teleki: Hunyadiak kora Magyarország.* X. 499—501) ápr. 17. Sforza Ferenczhez intézett levelei (*Thallóczy-Áldásy: A Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára* 463—4). A lengyel királyhoz és a brandenburgi örgrófhhoz intézett leveleket említi *Fraknoi: Carjaval János bíbornok magyarországi követségei* 29. l. 1. j.

² Scriviamo lettere ad prelati ad principy et segnory de lu regno, che devessero mandare li crucisignati e loro e devere venire et che devesse exequire lu commandamento de lu re, che era per comune assensu de tucto lu regno e che (se) cento capy de homini devesse ponere in exercitu contro li Turehy. *Thallóczy-Áldásy* i. kiadv. 381. [Ezentúl rövidség okáért Szerb. okmt. cz. fogjuk idézni.]

némileg ismerős volt a viszonyokkal és emberekkel, eleve tudhatta, hogy a legüdvösebb határozatoknak sem leszen foganatjuk, tudhatta, hogy Magyarországot nem a fiatal király, nem is az önző országnagyok fogják megmenteni. László még az esetben sem tehetett volna sokat Belgrád megmentésére, ha egyébként meg lett volna benne a jóakarát. Kincstára teljesen üresen állott. Épen ápr. 7-én, tehát a szultán szándékairól való megbizonyosodás napján kért Hunyaditól 8000 forintot kölcsön és ezen, valamint a régebbi, összesen 20,000 forintnyi adósság fejében Temesvárt minden tartozandóságával és a vele egybekapcsolt temesi főispáni méltóságot kötötte le neki.¹ Alig egy hónap múltán, máj 11., meg Czilleinek állított ki nyugtát az udvartartása költségeire kölcsönzött tekintélyes összeg visszafizetéséről.² És ha még tudjuk, hogy a képességen felül a jóakarát is hiányzott nála, könnyen elgondolhatjuk, mit remélhetett az ország fiatal uralkodójától. Még a mi kevés tellett volna tőle, azt sem tette meg. Egészen nagybátyjának, Czillei Ulriknak hatása alá került, a ki Hunyadi győzelme esetén a király mellett elfoglalt állását és mindenható befolyását látván kockán forogni, mindenképen azon mesterkedett, hogy nehézségeket gördítsen a kormányzó terveinek megvalósulása elé. Mihelyt tehát megbizonyosodott a török háború bekövetkeztéről, első gondja volt, hogy Lászlót vadászat ürügye alatt Budáról Bécsbe vezesse, honnét aztán a könnyelmű ifjú fejedelem mindaddig feléje sem nézett országainak, míg csak el nem vonult felőle a vész.³

E válságos körülmények közt három ember vállalkozott arra, hogy pótolja a király, a nemzet, sőt az egész keresztény világ mulasztását: Hunyadi, Carvajal és Kapisztrán. Az előbbi lánghó hazaszeretetét, merész elszántságát és évtizedek harcaiban kipróbált hadvezéri lángelméjét, a második az egyház óriási

¹ *Teleki* i. m. X. 497—8.

² *Ü. o.* 522—3.

³ A pápai legatus jun. 5. jelenti Kapisztránnak László király távozását. *Pray: Annales reg. Hung.* III. 170. Említi *Aeneas Sylvius is: Hist. Boh. Col.* 1532. 171—2. *Hist. Frid. Kollár: Annalecta mon. Vind.* II. 461.

szellemi hatalmát, még mindig elég erős tekintélyét, míg a harmadik az életszentség és az elragadó ékesszólás varázsát vitte a csataterre, hogy feltartóztassa azt a pusztító áradatot, mely már szinte a Duna partjáig ért. Hunyadi még az előző év végén összeköttetésbe lépett a pápai nuncziussal és 7000 harczost ajánlott a pápa által tervbe vett keresztes hadjárat céljaira. Jan. 16. már az öröm és remény hangján írja róla Carvajal: «Bizunk az Úrban, hogy ama hétezer főnyi sereg, ha minden más emberi segítség hiányzik is, korunk Machabaeusa, a kormányzó úr vezérlete alatt diadalmaskodni fog.» Egyben felszólítja Kapisztránt, ki ezidétt épen Erdélyben és épen a kormányzó égíse alatt az eretnekek visszatérítésén fáradozott, hogy igyekezzék odahatni, hogy Hunyadi továbbra is kitartson harczias szándéka mellett és a siker biztosítása érdekében lépjen összeköttetésbe a császárral, az aragoniai, burgundi és más keresztény fejedelmekkel.¹ Hanem Hunyadi nem szorult biztatásra. Nemcsak kész volt a megígért 7000 lovast kiállítani és minden szükségessel felszerelni, hanem még nagyobb áldozatra is hajlandónak nyilatkozott, ha a kilátásba helyezett európai segély tényleg kiállítatik; kijelentette, hogy bárhol és bármikor leszen rá szükség, nem kevesebb, mint tízezer harczossal fog szembe szállani a hitetlen ellenséggel.²

Hunyadi azonban nemcsak ígért, hanem cselekedett is. Jan. végén, illetve február elején elhagyta Erdélyt és a Maros völgyén át lassan az alföldre ereszkedett, majd márczius elejére Budára jött, hogy részt vegyen az országgyűlés tárgyalásain.³ Itt találkozott újra hűséges szövetségeseivel: a pápai nuncziussal és Kapisztránnal, kik közül az előbbi a király kíséretével Bécsből, az utóbbi pedig Czillei hívására Erdélyből már jóval előbb megérkezett⁴ és most vele együtt vállvetve fáradoztak,

¹ *Wadding*: Annales minorum XII. 320. *Pray* III. 167. *Katona* XIII. 1033 et seqq.

² Kapisztrán levele 1456. febr. 3. a pápai nunciushoz. *Pettkó* i. h. 189. Febr. 19-iki datummal közli *Wadding* i. m. XII. 321. *Pray* III. 168.

³ Febr. 6—10-ig Lippán tartózkodott. *Pettkó* i. m. 191—95.

⁴ Czillei 1456 jan. 27. hívja meg Kapisztránt és ez febr. 3. már Pestről ír Carvajalhoz. *Pettkó* i. h. 189.

hogy minél nagyobb áldozatkésztségre bírják a rendeket. De mint már föntebb láttuk, fáradozásukat nagyon csekély eredmény kísérte: az országgyűlés egyáltalában nem tanusította azt a bőkezűséget az anyagi áldozatok megajánlásában és azt a mélyebb belátást az óvintézkedések megtételében, melyet a helyzet komolysága megkívánt. Ha hozott is némely üdvös rendszabályokat a válság elhárítására, a minek azonban a rendelkezésünkre álló forrásokban nem találjuk nyomát, a király távozása után senki sem gondolt többé azok foganatosításával. A ki Magyarosszágot meg akarta menteni, annak más eszközhöz kellett folyamodni.

És Carvajalék habozás nélkül alkalmazásba vették e más eszközt: a keresztes hadjárat hirdetését. A pápai nunczius III. Calixtustól nyert utasításai értelmében követsége egész területén, tehát Magyar-, Német- és Lengyelországban megbízta a lelkészeket és szerzeteseket a kereszt prédikálásával, teljes búcsút ígervén mindazoknak, a kik a török ellen fegyvert fognak vagy a hadjárat céljainak előmozdítására pénzt adományoznak. Az első keresztes Kapisztrán volt, a ki febr. 14-én, nagybőjt első vasárnapján «nagy alázattal és bő könnyhullatással» vette át a pápa által számára küldött keresztet.¹ Majd lelkes társaival, köztük a később oly nagy hírre és befolyásra emelkedett Veronai Gáborral,² Amiens-i Péterként községről-községre járt, hogy harcosokat toborozzon a hitetlen ellenség ellen. Eleinte idegen nyelve és tolmácsainak ügyetlensége miatt csak csekély hatást ért el,³ de utóbb a beszédeit sugalló meggyőződés heve és a vallásos lelkesedés mégis diadalmaskodott a közönyön és mindjobban szaporította követőinek számát. Egyházi ruhákba öltözve kinek-kinek személyesen tűzte vállára a keresztet, erősen lelkükre kötven, hogy mihelyest hívja őket, haladék nélkül hozzá

¹ Tagliacozzo jelentése Márkai Jakabhoz. A belgrádi ostromnak e leghosszabb és minden részreahlása mellett is rendkívüli becses leírását egész terjedelemben *Wadding* közli XII. 340—362., míg *Pray* és utána *Katona* csak erősen megcsönkített töredékeket adnak belőle.

² Carvajal megbízása 1456 ápr. 22. *Katona* XIII. 1049.

³ Ezt *Ranzano* jegyezte fel. *Epitome* ver. Hung. Ind. XXV. *Schwandtner* *Script. rer. Hung.* I. 486.

siessenek.¹ A közép és kismemesség soraiból is számosan felvették a keresztet, de az urak bomlasztó példájának hatása alatt csak nagyon korlátolt számban jelentek meg.² A kereszties tábor ennek következtében majdnem kizárólag az alsóbb néprétegekből: kézművesekből, parasztokból, papokból, deákokból, barátokból, különböző rendekhez tartozó kolduló fráterekből és más effélékből verődött össze. A legtöbben kardokkal, dorongokkal, botokkal, parittyákkal meg nyilakkal voltak felfegyverkezve; lándzsájuk ellenben kevés, lovuk meg épen hogy alig néhány volt.³ Hunyadi Szegedet jelölte ki a tarka had gyülekezési helyéül, hol miután ápr. elején számos főúrral egyetemben felvette a keresztet,⁴ maga is megjelent. Kevéssel utóbb követte őt a nunczius is, a ki ügybuzgalmában maga akart a keresztiesek élére állani. A kormányzónak ugyancsak sok rábeszélésébe került, sőt egész tekintélyének latba vetésére volt szüksége, míg sikerült meggyőznie a derék és lelkes főpapot, hogy csak az ügynek ártana, ha ily csekély sereg élén indulna a törökre és hogy sokkal több és hasznosabb szolgálatot tehet, ha visszatér Budára és onnét, a középpontból intézkedik s a mellett igyekszik a királyi udvarra is hatni. Carvajal legalább Péterváradig szeretett volna keresztieseivel menni, de mert Hunyadi nem engedett, végre is nehéz szívvel bár, kénytelen volt kedvvel ápolt eszméjéről lemondani és visszatérni Budára.⁵ Hanem a királyra már nem igen volt módja hatni, mert ez visszatérése után kevéssel elhagyta a budai várat és Bécsbe távozott. Nem sok fogatja volt az urakhoz intézett sürgetéseinek sem, mert László

¹ *Tagliacozzo* i. h. 342.

² De nobilibus et clientibus, licet multi essent crucis caractere insigniti, quia mos est in Hungaria eos sub eorum dominis ad militiam proficisci, non venientibus dominis, nullus eorum venit. *Tagliacozzo* i. h. 353.

³ *U. o.*

⁴ . . . notifico a essa vestra signoria che havemo nova como Johanne wajvoda alias governatore de Ungaria *con molti baroni* et altri ha preso la croce contra lo Turco. Castiglione páviai püspök levele Sforza F.-hez. 1456 ápr. 27. *Szerb. Okm.* 199.

⁵ A pápai követ levele Kapisztránhoz 1456 máj. 14. és 23. *Tört. T.* 1901. 201. és 209. ll.

távozását mindnyájan jeladásnak és egyben ürügynek vették, hogy szinte ne tegyenek eleget hazájok iránti kötelességüknek. A király és a főrendek e tétlenségével szemben kétszeresen szükségeseznek tartotta a német birodalomtól remélt segítség gyors megérkezését. E tekintetben sokat várván Kapisztrán erejétől és ékesszólásától, őt kívánta Frigyes császárhoz küldeni.¹ Mivel azonban Hunyadi levele már két nap múlva meggyőzte, hogy Kapisztrán egyenesen nélkülözhetetlen a harc színhelyén, habozás nélkül feladta tervét, sőt odautasította Kapisztránt, hogy mindenben hűségesen kezére járjon Hunyadinak.²

A nuncziustól való elválása után jó idő múlva már június dereka táján maga Hunyadi is felkerekedett dandárostul és délkeletre, a Morava folyó torkolatának tartott, hogy megkiséírtse az előre nyomuló török had feltartóztatását. Jún. 18-án Hollósról értesíti Carvajalt, hogy a török gyorsított hadi készülleteire való tekintettel ő is gyorsabban fog előrehaladni, hogy minél előbb elérjen a Moravának a Dunába torkollása helyéhez és egyben kéri a legatust, hogy minél előbb indítsa útnak a kereszteseket, nehogy az ellenség még azok megérkezése előtt vízre bocsássa hajóit.³ De bármily sürgős volt az útja, nem mulasztott el minden alkalmat megragadni serege számának gyarapítására. Jún. 22-én Temesvárról, júl. 3-án Keviből intette a hét százszéket, hogy a királyi parancs értelmében fejenként keljenek fel és seregeiket éjt-napot eggyé téve, minél gyorsabban küldjék hozzá.⁴

Mikor Hunyadi ez utóbbi levele kelt, a Duna mentén már javában folyt a harc. Konstantinápoly büszke megalázója, kinek a krónikás följegyzése szerint az volt az elve, hogy a mint egy Isten van az égben, azonképen egy fejedelem uralkodjék a földön,⁵ már kora tavasszal oly nagyszabású előkészületeket tett,

¹ *Fraknói* i. m. 31.

² Jún. 14-iki levele Kapisztránhoz. *Tört. Tár.* 1901. 214. 1. és jún. 15-iki Hunyadi Jánoshoz *u. o.* és *Wadding* i. m. XII. 331.

³ *Szerb. okmt.* 464—5.

⁴ Mindkét levelet közli *Teleki* i. m. X. 526—8.

⁵ *Thuróczi*: *Chronica Hung.* Schwandtner: *Script. rer. Hung.* 1766-iki kiad. I. 338.

melyek bámulatba és rettegésbe ejtették az egész nyugati kereszténységet. Európa még nem látott ily óriási koncepciójú készülődést. Üszkübben¹ külön műhelyek állítottak, melyek hangyaszorgalommal dolgoztak a felhalmozott nagymennyiségű ércanyagoknak, messze tájakról, egyebek közt Konstantinápolyból, összehordott harangoknak ágyúkká és hadi gépekké öntésén.² A szokatlan nagyságú ágyúkat gépekkel, tevékkel és másnemű igavonó állatokkal a már készen várakozó hajókra huzatták s a Dunán felfelé haladva a vár alá szállították. A monstruozus romboló szerszámok közül kivált néhány óriási bombavető keltett általános feltűnést meglepő nagyságával.³ «Maga a paradis is megindulván olyan hadsereggel, melyben a pajzsok, a kardok csapásaitól nem fordítanak látat s a pánczélosok a nyilak zápora miatt szemüket sem húnyják be, elhatározta Belgrád elfoglalását s hogy az ellenséget kicsalja nyílt harcztérre.⁴» Mivel azonban tudomással bírt az ellene indított európai mozgalomról, nevezetesen tudta, hogy Calixtus pápa külön hajóhadat szervezett tengeri birtokainak visszahódítására, illetve háborgatására s mert új fővárosa birtokában sem érezte még magát eléggé biztosnak, azért fegyveres erejének tetemes részét otthon hagyta,⁵ míg a másik nagyobb részszel az előkészületek befejezése után, mindjárt a nyár elején megkezdte az előrenyomulást. A Morava folyó völgyében szárazon és vízen hatolt északnak a Duna felé az óriási tábor. Az öreg Brankovics György szerb deszpota — Guidobono Antalnak, Sforza Ferencz velenzei követének jún. 18-áról keltezett jelentése említi ez epizódot — 9000 emberrel útját akarta állani a hömpölygő áradatnak, de rajta vesztett, mert seregének túlnyomó része elesett

¹ *Thuróczi és Bonfini* Krusevácot említik, de a török Turszun bég e tekintetben megbízhatóbb. *Thúry I.* Török történetírók I. 77.

² *Nesri* u. o. 64. A konstantinápolyi harangokat említi Nic. de Fara. *Wadding* XII. 363.

³ *Tagliacozzo* i. jel. *Wadding* XII. 144. és 1456 júl. 28 «supra flumen Save ad pedem castris Nander-albensis» kelt lev. Szerb okmt. 381—2.

⁴ Turszun bég *Thúry i. m.* I. 77.

⁵ Koroghi János lev. Kapisztránhoz 1456 febr. 8. *Tört. Tár.* 1901. 193. lap.

vagy fogságba került.¹ Hogy azonban e tudósítást szórul-szóra kellene vennünk, alig hihetjük, mert magának Brankovicnak sem jún. 25-én, sem júl. 13-án kelt és a nunciushoz intézett levelei még csak homályos czélzást sem tesznek az összeütközésre; az utóbbi mindössze annyit mond, hogy a szultán egész hadával Szendrő alá szállott, de szégyenszemre hamarosan el is távozott onnét, mivel környezetéből sok főember elesett, vagy fogságba került és ez utóbbiak mindmáig ott is sinylődnek; említi még, hogy maga, családjával egyetemben a becsei várban tartózkodik és maga részéről mindent megtesz, hogy a veszedelem elháríttassék.² Nyilván úgy lesz tehát a dolog, hogy egynémely kisebb szerb csapatot csakugyan megsemmisített Mohammed előrenyomakodó táborá, ennek híre azután összezavarva a Szendrő ellen intézett, de Brankovic őrsége által meghiúsított támadás hírével és azonfelül a Velenczéig tartó hosszú úton meglehetősen ki is színezve szolgált alapjául a milanói követ jelentéseinek. De bármily lefolyású lett legyen az első összetűzés, bizonyos, hogy Hunyadi harcvágyát és elszánt bátorságát egy cseppet sem lohasztotta le. Jún. 22-én Temesvárott, 25-én pedig már Keviben állott és várta a közeledő ellenséget.³ Ennyit tudtunk eddig. Hogy azután a Morava torkolatától miként jutott el Belgrádig, arra nézve eddigi történetírásunk semmi felvilágosítással nem tudott szolgálni. Csak a legújabb időben került elő a milanói államlevéltárból Kapisztránnak egy júl. 3-án kelt rendkívül érdekes levele, melyből egyebek közt megtudjuk, hogy Hunyadi még mielőtt a török flotta odaérkezett volna, tehát valószínűleg június végső napjaiban átkelt a Dunán és a levél írásának idején már kemény csatákat vívott az ellenséges előhaddal és egyes portyázó csapatjaival.⁴

¹ . . . el Turcho era venuto verso le parte de Valachia et del despoto de Rassa cum grande gente, el quale despoto credendo venesse cum dordine cum alchune gente circha persone VIII. M. ando per assaltarli. Ne remasero ma trovo li Turchi bene in ordine et hebe la pezore prexi et morti la piu parte dessi VIII. M. Szerb. *okmt.* 203.

² *U. o.* 204—5.

³ *U. o.*

⁴ *U. o.* 465—6.

Maroknyi seregével természetesen nem tartóztathatta fel őket, azért a folyó jobb partján szakadatlanul, éjjel-nappal viaskodva lassan Belgrád felé húzódott. Így jutott el ő is és nyomában az ellenség is Nándorfehérvár alá, melynek megerősítéséről és védelméről már korábban, szegedi tartózkodása idején intézkedett a kormányzó megfelelő számú, harczedzett csapatokat küldvén beléje, míg parancsnokául sógorát, Szilágyi Mihályt és mellette Geszthy Jánost¹ és a spanyol Bastida Jánost rendelte.²

Nándorfehérvár a Duna és a Száva összefolyásánál elterülő közép magas dombon épült s az ostrom idején az erős váron kívül kettős sánczczal és földbástyával volt védve.³ A megérkező török tábor csakhamar ellepte körötte az egész folyóköz; fehér nemez sátrai egymás mellett oly szorosan és olyan mesterségesen voltak felállítva, hogy a várból alátékintő szemlélőben azt az illuziót keltették, mintha az egész terület óriási felhőfoslánnyal volna bevonva.⁴ Majd elhelyezkedtek, ostromra készen felállottak az egyes csapatok is, még pedig három egymás mögött következő oszlopban, melyek mindenike a Dunára meg a Szávára támaszkodott jobb és bal szárnyával. Az egyes hadoszlopokat csekély, mindössze néhány száz lépésnyi köz választotta el.⁵ Azután haladék nélkül felállították az ostromgépeket és ágyúkat s már júl. 4-én megindították a falak lövetését. A tüzéség szertára a vártól mintegy jó mértföldnyire eső Szt.-Magdolna egyház mellett volt.⁶ «A reggeli szürkülettől az esti pirosuló nap leáldoztaig, sőt estétől reggelig» szünetlenül dörögtek az ágyúk, szórták hatalmas lövegeiket a különféle ostromgépek s folyt

¹ 1456 jún. 16. Gesztről Kapisztránhoz intézett levelében capitaneus castris Nandoralbensisnak írja magát. *Tör. I.* 1901. 216.

² *Wadding XII.* 346. Történetiróink Ország Mihályt és Hunyadi Lászlót is szokták említeni, mint Belgrád kapitányait, de az egykorú jelentésekben nem fordul elő nevük.

³ Bonfini dec. 3. l. 8. Szeád-eddin. *Thury i. m.* I. 133. A régi Belgrád topographiáját részletesen ismerteti Kiss K. Hunyadi J. utolsó hadjárata cz. értekezésében. *Akad. Ért.* 1856. 577. s kk. II. szintűgy *Kupelwieser*: Die Kämpfe Ungarns mit den Osmanen. 124.

⁴ Tagliacozzo jel. *Wadding XII.* 344.

⁵ Kiss K. i. h. 580.

⁶ *Wadding XII.* 344.

Belgrád a XVI-ik században.

az erődítmények alatt az aknázás.¹ De Mohammed nem érte be ezzel; neki nem volt elég, hogy a szárazról teljesen körülrzárolta és pusztító golyó- és közáporral árasztotta el Belgrád várát: a Duna felől is el akarta vágni a megsegítés minden lehetőségétől és reményétől. Ezokból 60 nagyobb gályából és közel másfélszáz kisebb hajóból álló flottáját a váron fölül körülbelül egy mérföldnyi távolságban erősen összeláncoltatta s ekként a dunai oldalról is biztosította magát minden meglepetés ellen.² Ugyanez okból portyázó csapatokat küldött a tulsó partra, melyek szélteben-hosszában rettenetes dúlást vittek végbe. Sőt Tája Karadsa, a rumiliai beglerbég s az ostrom egyik intézője «engedélyt kért a Duna tulsó partjára való átkelésre, hogy a vár és a király (Hunyadi) közé jutva, az aczélkardok gátjával sánczot képezzen a segédcsoport és Belgrád vára között s az ellenségtörő vitézekkel összetörje a szent harc kardjával a segítségül jövőket». Szerencsére a pasák vetélkedése megbuktatta e veszélyes tervet, melynek keresztülvitele csakugyan nagyon megnehezítette volna Nándorfehérvár felmentését.³

De bármily félelmet gerjesztő dolgokat jegyeztek fel a harc-térről távolabb álló szemlélők, bizonyos, hogy a török sereg nem volt olyan rémületes, a minőnek az első napok ijedt benyomásai mutatták. Először is nem volt olyan számos, mint egyes történetiróink még a legújabb időben is felteszik. Igaz ugyan, hogy a számra nézve magok a szemtanuk is erősen ingadoznak és hol 120,⁴ hol 150,⁵ hol 160,⁶ sőt 200 ezer embert emlegetnek, de ha tekintetbe vesszük, hogy a szultán haderejének csak egy részével szállott Belgrád alá, nincs semmi

¹ *Turszun bég* i. h. 77.

² A hajók számára vonatkozó különböző adatokat felsorolja *Zinkeisen* i. m. II. 81. 2. j. Az ott említettekhez még hozzátehetjük, hogy Ducashoz és Ransanohoz hasonlóan Nic. de Fara is 60 hadi gályát említ. *Wadding* XII. 365. A hajók összeláncolását illetőleg l. *Ransanot* i. h. 486.

³ Szeád-eddin i. h. 155. Említi Nesri és Turszun bég is. *U. o.* 65. és 77. ll.

⁴ Nic. de Fara. *Wadding* XII. 364.

⁵ Carvajal legatus Kapisztrán 1456 aug. 17. III. Calixtushoz intézett lev. szerint. *Wadding* XII. 373. és *Aeneas Sylvius* Hist. Boh. 171.

⁶ Tagliacozzo jel. szerint. *Wadding* XII. 344.

akadálya, hogy a legkisebb adatot fogadjuk el hitelesnek. Ezt pedig Tagliacozzo említi júl. 28-án kelt levelében.¹ Hogy később Márkai Jakabhoz intézett jelentésében már ő is majdnem kétszer akkora, 160 ezerre becsüli Mohammed harcosainak számát, mit sem ront adatának hitelességén, mert utóbbi jelentése jóval az események után kelt és szemmel láthatólag attól a tendenciától van áthatva, hogy Kapisztrán érdemeit minél inkább kiemelve és szembetűnőbbé tegye. Másodszor a nagyszámú renegátok, kik pedig a szemtanúk állítása szerint legnagyobb szerepet játszottak az ostrom technikai részének vezetésében és irányításában,² tömegesen szöktek át a keresztényekhez Belgrádba, Szendrőbe és egyebüvé.³ Ha nem is vesszük készpénznek Tagliacozzo állítását, hogy a renegátok 50 százaléka átpártolt, annyi kétségtelen, hogy Mohammed serege megérezte a legképzettebb harcosainak apadását. Végül a táborban dühöngő járvány, a napról-napra fokozódó éhség és takarmányhiány is nagyban hozzájárult a török sereg demoralizálásához.⁴

Viszont bizonyos az is, hogy bármennyi volt Mohammed harcosainak a száma és bárminő állapotban voltak, ahhoz épen elegendők voltak, hogy a keresztény hadat összemorzsolják. Mert a kósza hír és utána a hagyomány rendes szokása szerint nemcsak az ellenségek, hanem a barátok számát is megsokszorozta. Pedig egyáltalában nincs okunk, hogy a Hunyadi rendelkezésére álló haderőt valami magasra taksáljuk. Hiszen a kortársak egybehangzó tanúsága szerint a nevesebb urak közül mindössze Kanizsai László, Rozgonyi Rajnald és Koroghi János macsói bán csatlakoztak hozzá dandáraikkal; ⁵ ellenben az orszá-

¹ Partuto el padre comenzaro le exercitu de li Turchy ad venire tanto, che in fra tre di vende lu grande Turchio *concento milia persone*. Szerb. okm. 381.

² Különben kiemeli őket Tagliacozzo id. jel. *Wadding* XII. 347. és *Ransano* i. h.

³ Tagliacozzo lev. 1456 júl. 28. Szerb. okmt. 382. Brankovics levele Carvajal legatushoz 1456 júl. 13. *U. o.* 205.

⁴ *U. o.*

⁵ Koroghit említi Tagliacozzo. *Wadding* XII. 352. és Nic. de Fara *u. o.* 363. Kanizsait *Thuróczi. Schwandtner* I. 341. Rozgonyit *Bonf.* III. 8., de Sebestyénnek nevezi.

gos főméltóságok viselői, a hatalmas oligarchák csakúgy távol maradtak valamennyien, mint a főpapok. A király rossz példája alkalmul és egyben ürügyül szolgált nekik, hogy ők is hasonlóan kivonják magukat ama kötelezettségek teljesítése alól, a melyeket állásuk avagy birtokuk rótt reájuk. A mi rendes katonasága tehát a nevezett urak csapatain és a várórségen felül¹ volt Hunyadinak, az kizárólag a saját erdélyi dandárából és a maga költségén toborzott és felszerelt zsoldosokból állott úgy, hogy alighanem sokat mondunk, ha 15—20 ezerre tesszük rendszeren kiképzett és fegyelmezett harczosainak számát. Ehhez az elenyészően csekély sereghez járult a keresztesek hada, a mely számra mindenesetre elég tekintélyes volt, de mégsem akkora, mint az utólagos becslések mutatják. Hogy a forgalomba került 60 ezer, sőt még nagyobb számok is túlzáson alapulnak s hogy a keresztesek száma a valóságban épen nem vagy alig haladta meg a 30 ezret, annak eklatáns bizonyítéka, hogy Tagliacozzo János atyának 1456 júl. 28-án «supra flumen Save ad pedem castri Nanderalbensis» kelt levele mindössze 27—28 ezer emberről teszen említést.² Igaz, hogy néhány lappal hátrább már ő is 60 ezret emleget; de nem szabad felednünk, hogy Tagliacozzo dicső rendtársa, Kapisztrán felmagasztalása érdekében gyakran túloz, valamint nem szabad felednünk ama nehézségeket sem, melyekbe olyan kuszált, örökösen hullámozó ember-tömeg számának megbecslése ütközik, minő a keresztesek tábora lehetett. Valószínűleg itt is akkor járunk tehát legközelebb az igazsághoz, ha a legkisebb számot fogadjuk el, mint a szultán seregénél tettük. S ha még meggondoljuk, hogy e csekély hadnak tetemes része csak az ostrom folyamán érkezett, hogy az összeverődött tarka tömegnek katonai kiképzése és gyakorlottsága absolute nem volt, azonnal tisztában lehetünk katonai értékével. Valóban csak Hunyadinak csodával határos elszántsága, hazaszeretettel párosult hadvezéri lángeszze és Kapisztránnak semmi akadálytól vissza nem riadó vallásos lelkesedése mentette meg ily csekély eszközökkel Belgrádot.

¹ A jó forrásokból dolgozó Szeád-eddin 5—6 ezerre teszi a várórség számát és ez körülbelül el is fogadható.

² Szerb. okm. 381.

Kapisztrán júl. 2-án érkezett meg Nándorfejérvárra öt nagy hajóval, a melyek az első keresztes rajokat szállították. Mindjárt megérkezése után eltökélte, hogy eléje megy Hunyadinak, ki ezidétt a vártól már nem túlságos nagy távolságban csatázott a török előhaddal. Szilágyi intése daczára el is indult három hajó keresztessel és több szerzetes társával, de hamarjában olyan erős vihar támadt, hogy a hullámverés miatt nem tudtak előre vergődni.

Kénytelenek voltak partra szállani és a szárazföldön tért vissza Belgrádba. És ez volt a szerencsájök; mert ha még csak félmérföldnyivel is odább mennek, okvetlenül a vizen és szárazon közeledő ellenség hatalmába kerülnek.¹ János atya mindjárt a következő napon jelentést is tett Francesco de Oddis de Tuderto assisii püspöknek, a ki a legatus megbizásából a keresztes hadjárat ügyét intézte, hogy a törökök az egész Dunát elárasztották és minden pillanatban megkezdhetik a vár ostromát olyan erővel, mint még soha; erre való tekintettel kéri tehát a püspököt, járjon közbe a legatusnál, hogy birja gyors segélyadásra a királyt s az egyházi és világi nagyokat.² Segély ugyan nem érkezett, de megjött helyette — és ez nagyobb jelentőségű volt egy egész felmentő seregnél — *Hunyadi*. Bár napokon át szinte szakadatlanul harczban állott, megérkezte után haladék nélkül hozzálátott a védelem szervezéséhez. Táborát a Duna jobb partján, Zimonyon felül Zalánkemén közelében ütötte föl s mindenekelőtt hajóhadának gyarapítására gondolt, mivel tisztán látta, hogy a szorongatott vár érdekében mindaddig semmit sem tehet, míg a Duna felől lehetővé nem teszi a szabad közlekedést.³ Rövid néhány nap alatt mintegy 200 hajót vont össze Zalánkemén mellett.⁴ Csakhogy e hajóknak nagyon

¹ Tagliacozzo levele 1456 júl. 28. *Szerb okmt.* 381 és Márkai Jakabhoz int. jel. *Wadding* XII. 343.

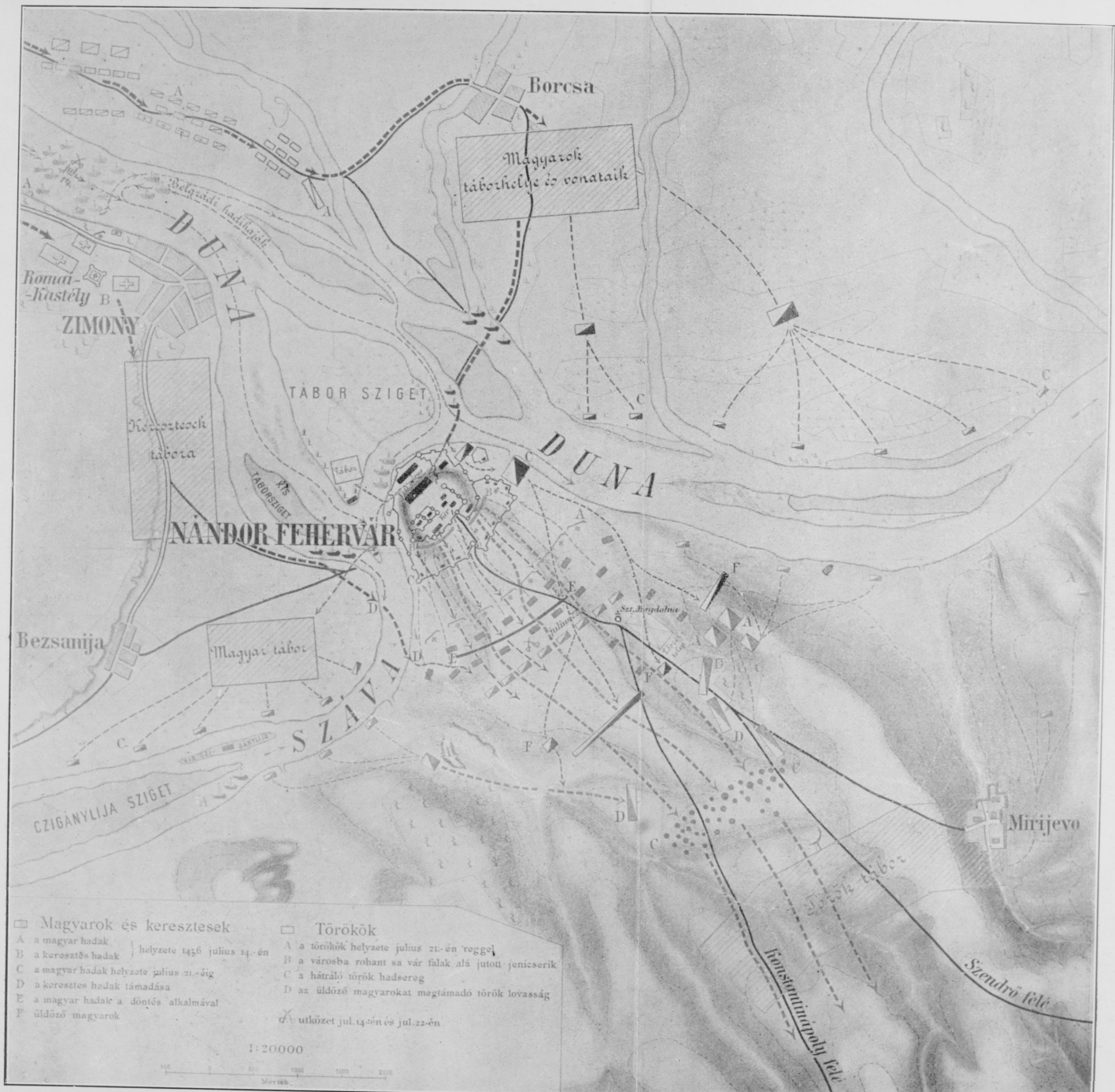
² 1456 júl. 3-án kelt lev. *Szerb okmt.* 465.

³ *Magnificus autem dominus Johannes de Hunyad comes Bystricien- sis modo est in oppido nostro Zalankemen, ibi apromptat naves, ut vadat ad expellendum naves Turcorum, quia stant de metis istius regni in Zalankemen.* Brankovics György lev. 1456 júl. 13. *Szerb okmt.* 205.

⁴ *Wadding* XII. 348.

csekély része volt hadi gálya — ezek Budáról jöttek¹ — a többség a keresztések szállítására és hasonló czélokra szolgáló teherhajó volt, melyeket előbb még át kellett alakítani, támadásra és védelemre egyként berendezni, hadiszerekkel ellátni és végül megfelelő harcosokkal megrakni. Ez utóbbiak, szám szerint mintegy háromezren, a rendes katonaság csekély számára való tekintettel, jobbára a keresztések táborának színe-javából vétettek. Mikor Hunyadi ekként mindent előkészített a támadásra, ügyes kémeivel összeköttetésbe lépett a heves ostrom, éhség és ragadós nyavalyák következtében már szinte véginségre jutott várbeliekkal és megüzente Szilágyinak, hogy a jul. 14-ére tervezett hajós csata napján álljon készen ő is valamennyi hajójával és alkalmas pillanatban támadja hátba a török gályákat. A parancsnok a vett utasítás értelmében csakugyan felszerelt hevenyében negyven hajót és megrakta őket szerb nyelvű és görög vallású belgrádi polgárokkal, kiket különösen két tulajdonságuk ajánlott e nehéz feladatra: szenvedélyes török gyűlöletük és a nyilazásban tanusított kitünő jártasságuk. Ily előkészületek közt virradt fel jul. 14-ike, a döntésre hivatott nap. Zalánkemén mellett megmozdult az eddig tétlenül veszteglő keresztény flotta s megindult a víz sodrával lefelé; élén egy monstruózus nagy építmény haladt dúsán megrakva mindenemű fegyverekkel, golyókkal, bombákkal és — a mi még fontosabb — a fővezér közvetlen környezetéből válogatott jeles vitézekkel, kiknek az a kényes szerep jutott, hogy az egész flottát irányítsák, a hol szüksége mutatkozik, támogassák. De nemcsak a folyó népesedett meg egyszerre, hanem a partokat is fegyveres csapatok, nagyjórészt szintén keresztések leptek el. Számuk 15—16 ezer körül járt. Élükön maga a fáradhatatlan Kapisztrán haladt, oldalán egy Péter nevű nemessel, ki a keresztel ékesített lobogót vitte. A keresztések festői 'csoportozatai mellett nem hiányzott a rendes katonaság sem; mert Hunyadinak nagy gondja volt, hogy mind a két oldalról közre fogja a Duna ágyát, nehogy esetleg a török táborból segély jöjjön vagy

¹ 'Ο δὲ Παιόνων βασιλεὺς (Hunyadi) πληρώσας καὶ αὐτὸς πλοῖα τὰ κρατίστα ὄσα ἔπῃν αὐτῷ ἐν τῇ Πούδῃ. *Chalcocondylas*. Bonni kiad. 417—8.

Szerkesztette: Bárczay Oszkár

NÁNDORFEHÉRVÁR OSTROMÁNAK TÉRKÉPE.

az ellenséges hajók szorongatott őrsege partra szálljon és ott állást foglaljon.

A törökök egyideig csak nevelték mindeme keszületeket. Számra nézve az ő hajóhaduk sem igen volt ugyan erősebb a keresztény flottánál, de minőség és felszerelés dolgában messze felette állott. Zimony átellenében foglalt állásuk előnyeit csak emelte az a körülmény, hogy az egyes hajók erős lánczokkal egymáshoz voltak erősítve úgy, hogy az egész flotta egy nagy szilárd hídát látszott alkotni. Hanem a jobb felszerelés, a nagyobb gyakorlottság és a kedvező pozíció nyújtotta előnyök mind nem elegendők a keresztények lelkes rohamának feltartóztatására. Az egyidőben alulról és felülről jövő heves támadás csakhamar szétszakította az összelánczolt gályákat, megbontotta rendjüket és szétszórta őket az egész folyó felületén.

A Duna hátán a hajók megütköztek,
S a hit harczosai közül sokan vértanuk lettek.
Sok kapu nyílt meg az enyészetnek.
A trombiták harsogása, a harzi dobok ropogása
Beröltötte keletet és nyugatot.
A kardok csattogásának hangja
Az ég kapujáig felhatott.
A Száva és Duna vérfolyammá vált,
A zöld mező tulipán-színt öltött.¹

A mindkét oldalról nagy hévvel és elkeseredéssel folytatott küzdelem nem kevesebb, mint öt álló óráig tartott és utoljára is a török hajók csúfos megfutamodásával ért véget. Közülök három, más adat szerint négy a mieink kezébe esett, más három elsüllyedt. Legénységükből vagy ezer ember elesett, illetve vízbe fúlt, míg a sebesültek száma oly magasra rugott, hogy a szemtanú becslése szerint hamarjában nem is lehetett megszámlálni őket. A keresztények soraiból ellenben, ha hinni lehet, mindössze harminczan veszték oda. Még teljesebb lett volna a diadal az esetben, ha a vezérhajón néhány tüzer ügyetlensége miatt tűz nem támad, majd robbanás nem történik, melynek a rajta tartózkodók egy része áldozatául esett, vagy egész életére nyo-

¹ *Szeád-eddin* i. h. 156.

moréjkja lett. Szerencsére azonban a tüzet sikerült hamarosan eloltani és így a megkezdett üldözést minden nagyobb fennakadás nélkül tovább lehetett folytatni. Még fogatosabbá tette ez üldözést a várbeliek közreműködése, a kik mindenféle égő szereket dobáltak a falak tövében menekülő hajókra.¹

Ez az egyetlen mérközés teljesen megsemmisítette, hasznavehetetlenné tette a török flottát, mert a mely hajóknak sikerült kisebb-nagyobb sérüléssel elmenekülniök, azokat a szultán sietve felégette, nehogy a magyarok hasznukat vehessék.² A fényes diadal erkölcsi hatásán felül újból megnyitotta a vízi oldalról Belgráddal az összeköttetést és lehetővé tette, hogy a már fogytán levő készletek új szállítmányokkal pótolassanak és a már-már kimerült őrség Hunyadi némiképen pihent csapataival fölfrissíttessék. A vezér mindjárt a következő napon bevonult háromezred magával és küzdelmeinek hű osztályosával, Kapisztránnal együtt a romladozó falak közé s azonnal intézkedett, hogy a várban levő fáradt kereszties csapatok újakkal váltassanak fel, a sebesültek az immáron szabaddá lett Dunán egyes alföldi városokba vitessenek gyógykezelés végett. Majd a mennyire lehetett, haladék nélkül kitataroztatta az összelődözött falakat és tornyokat. Ezzel egyidejűleg a keresztieseknek Kapisztrán erélyes sürgetései következtében egyre gyarapodó táborra is lejjebb ereszkedett és közvetlenül a vár átellenében, a Száva balpartján állapodott meg; innét a folyón keresztül kisebb-nagyobb csoportokban szinte észrevétlenül szivárgott be a várba, hol mindig elkelt a friss erő.³

Mohammed hajóhadának megfutamtítása, részben megsemmisítése után annál nagyobb erőt fejtett ki a szárazföld felől, hogy

¹ Tagliacozzo jel. *Wadding* XII. 348 s kk. II. és 1456 jul. 28-án kelt lev. Szerb okmt. 383. Nic. de Fara, *Wadding* XII. 364. *Chalcocondylas* i. h. 418. *Thuróczi* i. h. 340. *Szeád-eddin* i. h. 156.

² ... αἱ δὲ λοιπαὶ ἔμενον σπουδῇ ἐπὶ τὸ τοῦ βασιλέως στρατόπεδον καὶ ἐπωκείλαντες τὰ πλοῖα ἐς τὸ στρατόπεδον ἀπέβησαν. Ταῦτα μέντοι ἀντίπα οὐ βασιλεὺς ἐνέπηρσεν, ὡς ἂν μὴ ἐπιπλεοντες αὐτὰ οἱ Παῖονες ἔλωσι. *Chalcocondylas* i. h. 418.

³ Tagliacozzo jel. *Wadding* i. h. 349 s kk. II. és 1456 jul. 28-án kelt lev. i. h. 383.

minél előbb valóra váltsa büszke ábrándjait, melynek tárgya már Buda elfoglalása volt. Napokon át szünetlenül oly erővel folyt a lövés, hogy különösen a külső erődítmények falai majdnem mindenütt földig leomlottak és csak imitt-amott meredezett belőlük egy-egy csonk vagy ingadozó toronyrészlet. Inkább nyílt mező volt már, semmint vár.¹ Ezzel párhuzamosan szinte egész táborát mozgásba hozta a szultán, hogy messze tájakra összehordott fatörzsekkel, rőzsekötegekkel és más hasonló anyagokkal betemesse a mély és vízzel telített várárkot.² Természetes, hogy Hunyadiék sem nézték ölbe tett kezekkel az ostrom folyását, hanem elkövettek mindent, hogy az ellenség szándékait ki-játszák: a mi pusztítást a török lövegek éjjel az erődítményeken véghez vittek, azt nappal helyrehozni igyekeztek, vitézül visszautasították a naponként ismétlődő kisebb-nagyobb részleges rohamokat, kitartással és eredményesen viszonzták a szakadatlan ágyútüzélést.³ Egyik golyójuk a szultán nagy fájdalmára Táji Karadsa pasát, a rumiliai beglerbéget és az ostrommunkálatok vezetőjét találta, épen mikor a vár lövetését intézte.⁴ Maga Hunyadi és Kapisztrán voltak a legfáradhatatlanabbak a védelem irányításában.⁵

Mohammed szultán végre az ostrom harmadik hetének vége felé elérkezettnek látta az időt egy általános roham megkísérlésére. Júl. 21-én éktelen síp- és dobszó hirdette barátoknak és ellenségnek egyaránt, hogy a török tábor döntő lépésre készül. Készült Hunyadi is. Kérésére Kapisztrán a folyó inenső partján a vár közvetlen szomszédságába hozta a keresztések egy részét, a másikat pedig hajókra rakta, hogy minden pillanatban kéznél

¹ Maga Hunyadi mondja 1456 júl. 24-iki Garai Lászlóhoz intézett levelében: In tantum... castrum per ictus bombardarum destruxit, quod ijsum castrum non castrum, sed campum dicere possumus, quod usque ad terram murus castri est destructus. *Szerb okmt.* 208.

² *Tagliacozzo* jel. i. h. 350 és kk. II.

³ *Wadding* XII. 354.

⁴ 1486-iki névtelen török történetíró. *Thury* i. m. I. 26. *Nesri* u. o. 65. *Chalcocondylas* i. h. 419.

⁵ (Hunyadi) in tentorio suo assidue pernoctabat laborabatque indefesse pro castri conservatione. *Wadding* XII. 354.

legyenek. A támadás a késő délutáni órákban indul meg. A janicsárok tömött oszlopokban nyomulnak az összelődözött falak és a félig betemetett árkok felé, a melyek előtt azonban már készen várják őket a keresztények. Rémséges tusakodás támad, mely egyenlő elkeseredéssel foly mind a két résziől. De a sokaság végre is felülkerekedik: a janicsárok ismételten benyomulnak a városba. Meglehet, hogy csel is volt a dologban és Hunyadi szándékosan engedett be kisebb csapatokat, hogy az utánok következőktől elrágva annál könnyebben leszámolhasson velük. Mi azonban, bár Szeád-eddin virágos előadása is hasonlót sejtet, nem igen hiszünk Chalcocondylas ez adatának megbízhatóságában, sőt inkább úgy gondoljuk, hogy Hunyadi legkevésebbé sem jószántából hátrált, hanem csak azért, mivel hogy egy-egy erősebb rohamhullám visszavetette. Ő azonban hős bajtársaival mindannyiszor megújítja a küzdelmet és két ízben sikerült is kiszorítania a benyomakodott janicsárokat. Hanem ezek harmadszor is megújítják a rohamot oly ellenállhatatlan erővel, hogy a várig meg sem állanak. Egyenesen a leeresztett hidra rohannak, hogy a keresztények végső menedékét is kézre kerítsék. A kimerült őrséget csüggedés fogja el: egy része futásra gondol, elhányja fegyvereit s a falakon és ablakokon át vizre ereszkedik és az ott czirkáló hajókon keres menedéket. Csak Hunyadi és a kereszties csapatok állják rendületlenül a harcztot. Az ősz vezér ifjúi hévvel intézi a csata sorsát és majd az egyik, majd a másik csoporttal elegyül bele a küzdelembe. Utoljára még egyes elszánt nők is a küzdők sorába állanak,¹ Kapisztrán pedig, ki egyideig a hid mellett álló toronyból bátorítja hiveit, mindig újabb meg újabb csapatokat hoz a száraparti táborból, melyeknek megjelenése és vitéz küzdelme utoljára is a keresztények javára billenti a hadi szerencse mérlegét. A hid nagy nehezen megtisztittatik a rajta szorongó oszmánok ezreitől. De a vár sorsát nem annyira ez, mint inkább egy a kétségbeesett helyzettől sugallt ötlet dönti el. Mikor t. i. a janicsárok dühös rohama már-már visszaveti a keresztieseket is, mikor már csak

¹ Solo li crucisignati remasero e alcune donne, che faceano, como leonesse. *Tagliacozzo* lev. jul. 28. i. h. és *Wadding* XII. 357.

Wagner Sándor eredeti festménye után.

DUGOVICS TITUSZ HŐSI ÖNFELÁLDOZÁSA

Nándorfehérvár 1456-iki ostrománál.

Dugovics Titusz hősieis önfeláldozása tudja megakadályozni, hogy a félholdas zászló föl ne kerüljön a vár ormára, a halálra fáradt védők úgy segítenek magukon, hogy mindenféle gyulékony anyaggal árasztják el az árkokban és a sánczokon tolongó csapatokat és valósággal kipörkölik őket. És mert akkorára már a város is megtelt ujonnan jött keresztiesekkel, júl. 22-ikének hajnalára Belgrád vára megmentettnek volt mondható. Az általános roham, mely pedig török részről oly tömérdek áldozatot követelt, a legteljesebb kudarczczal végződött.¹

Hunyadi részben mert eselt gyanított, részben, hogy kifáradt embereinek némi pihenőt engedjen, vizen és szárazon egyaránt megtiltotta a törökök megtámadását, ingerlését.² De tilalma nem volt képes a fegyelmetlen és az éjszakai diadaltól fellelkesített keresztiesek szilaj harczvágyát megfékezni. Először

¹ A júl. 21-iki roham legrészletesebb és a mennyire ellenőrizhetjük, legmegbízhatóbb rajzát Tagliacozzo nyújtja két rendbeli jelentésében. *Wadding* XII. 356 s kk. II. és Szerb okmt. 384—5., továbbá Nic. de Fara. *Wadding* XII. 365. Hunyadi szereplését illető előadásukra vonatkozólag azonban megjegyezzük, hogy nem tartjuk valószínűnek, hogy Hunyadi olyan kishitűen viselkedett volna, mint ők festik. Azt szívesen megengedjük — és ezt Kapisztrán júl. 22-iki levele is sejteti — hogy voltak pillanatok, mikor az ő-szívét is csüggedés fogta el — ilyen viszonyok közt ki csodálkozhatnék ezen? — de hogy valaha «hihetetlen félelem» vett volna rajta erőt vagy megfutamodásra gondolt volna, azt pszichologiai lehetetlenségnek tartjuk, az ellenkezik egész multjával. mindent kockázató, vakmerőségig menő bátorságával. Mi tehát úgy gondoljuk, hogy Tagliacozzoék egyes, a csüggedés perczeiben elejtett nyilatkozatait aknázták ki minden rossz akarat nélkül, csupán azért, hogy az általuk annyi odaadással tisztelt Kapisztrán érdemeit fokozzák, úgy tüntetvén fel, mint Belgrád egyetlen és valódi megmentőjét. Hogy tényleg így kell lennie, annak megerősítését látjuk abban is, hogy nemcsak Thuróczi, ki pedig az őrség menekülési szándékát említi és Ransano, hanem a pártatlan Aeneas Sylvius is mélyen hallgat róla. Magára az ostromra nézve egy-két használható részletet találunk még *Chalcocondylas*nál i. h. 420. *Thuróczy*nál 341—2. *Ransanonál* i. h. 488. *Aeneas Sylvius*nál i. h. 172. A török történetírók ellenben csak a legnagyobb óvatossággal használhatók egyfelől elfogultságuk, másfelől azért, mivel a következő napi csatával összekeverve adják elő.

² *Nic. de Fara* i. h. 367. Kapisztrán lev. III. Calixtushoz 1456 júl. 22. *Wadding* XII. 372

csak egy magaslaton álló kisebb csoport, állítólag öt ember támadta meg az ellene nyomuló, jóval számosabb török lovas-ságot.¹ Az oszmánok szándékosan hátrálnak, hogy minél messzebbre csalják és a többiektől elvágják a támadókat.² A könnyű siker fokozza a harczyi kedvet: a támadókhöz mind számosabban csatlakoznak. a harcz mind nagyobb gyűrűkre terjed. Nemsokára az egész szávaparti kereszties tábor belemerül a küzdelembe és egyenesen a legközelebb eső ázsiai hadtestre veti magát.³ Kapisztrán eleinte türtöztetni akarja hiveit, de csakhamar elragadja őt is a harczyi hév és a győzelmi mámor. Maga is közélők siet, élökre áll és majd az egyik, majd a másik csoportot tüzeli föl lelkesítő szavaival.⁴ Mire a hajóknál foglalkozó Hunyadi észreveszi a dolgot, már mindenütt vadul tombol a harcz. Vissza-rendelni már késő, azért úgy határoz, hogy maga is segítségükre megy a vakmerő harczosoknak. Összegyűjtván tehát a várban és a városban található összes csapatokat, lelkes rohamra vezeti őket s egyesülve a tűzben álló keresztiesekkel, hamarosan kézrekeríti a török ágyútelepét és azzal pusztító tüzelést indít a megzavarodott ellenség ellen és sorban elfoglalja hadállásait.⁵ Ámde a szultán is a kétségbeesés erejével küzd. Maga is belevegyül a küzdők sorába és többeket leterít az ellenség közül.⁶ Bár ezombján megsebesül,⁷ nem enged. Miután a táborot sikerült megtisztítania, menten az ágyúk és ostromgépek visszafoglalására vezényli embereit. Hanem itt nem boldogul. Kétszer is megújítja a támadást: hiába. a keresztények oly gyilkos tüze-léssel fogadják az ágyútelepeknél, hogy mind a kétszer kény-

¹ *Tagliacozzo* lev. júl. 28. i. h. 386.

² *Kapisztrán* i. lev. *Turszun bég* i. h. 78.

³ *Bonf.* dec. III. l. 8.

⁴ 1456 júl. 22. *Calixtus* pápához int. lev. i. h. 372. *Nic. de Fava* i. h. 366. *Aeneas Sylvius*: *Hist. Boh.* 173.

⁵ Levele *Garai nádorhoz* 1456 júl. 24. i. h. 208. *Szintúgy* júl. 24-én a királyhoz és 28-án *Széclii primáshoz* intézett leveleiben. *Katona* XIII. 1104 és 1107 ll.

⁶ *Chalcocondylas* i. h. 422. *Szeád-eddin* i. h. 157—8. *Nesri* u. o. 66. és *Turszun bég* u. o. 79.

⁷ *Καὶ ἀτόσ τε ἀνδρα Παίονα ἀνελὼν τιρώσεται ἐς τὸν μηρόν, οὐ μίντοιγε ἐτρώπετο.* *Chalcocondylas* i. h. 422.

telen megfordulni és a nyomában levő ellenség elöl a táborba húzódni. A janicsárok színe-java, sőt maga a janicsár-aga is elhullott már, de azért Mohammed szultán a kétségbeesés végső erőfeszítésével harmadszor is megtisztítja táborát a benyomkodott keresztényektől, harmadszor is megkísérti ágyúi visszaszerzését, de hasztalan: mind magasabban emelkedő lelkesedéssel és harci kedvvel szemben demoralizált serege nem állhat meg. Egy portyázásra küldött hatezer főnyi pihent lovas csapatnak megérkezése sem tudja megfordítani a csata sorját. Mire leszáll az éjszaka, Konstantinápoly meghódítója kénytelen táborát egész készletével feladni és csúfos futásban keresni menedéket.¹ Seregének legalább egy negyede elesett² vagy megsebesült, odaveszett egész tábori készlete, minden ágyúja, hajója.³ Közel egy hónap megfeszített erőfeszítésének csúfos kudarcz lett a vége. Soha török szultán úgy meg nem futamodott a harcztérről, mint Mohammed.⁴ Belgrádot megmentette Hunyadi hősiessége, Kapisztrán ékesszólása és a magokkal ragadott tömegek vallásos lelkesedése.

Júl. 22-ike örökre nevezetes dátuma marad történelmünknek, mert két emberöltővel hátrább vetette Mohácsot, de nevezetes dátuma az egyetemes történelemnek is, mert nélküle másként alakult, sőt talán egészen elmaradt volna az emberiségnek az a termékeny, minden hibája, bűne mellett is szép korszaka, melyet renaissance néven ismerünk. Mert a júl. 22-iki nagy tusának és általában Belgrád felmentésének igazi jelentőségét abban kell keresnünk, hogy Hunyadinak és bajtársainak hősi küzdelme meggyőzte a Konstantinápoly bukása óta elbizakodott,

¹ A júl. 22-iki harcznak legvilágosabb képét *Chalcocondylas* adja i. h. 421—23.

² Az elesettek számát illetőleg nagyon eltérnek egymástól az adatok. 4 és 150 ezer képviselik a szélső értékeket, melyek közt a különböző tudósítások ingadoznak. L. *Aeneas Sylvius Hist. Boh. 173. Kropf* i. cikk. Századok 1896. 224. *Nic. de Fara* i. h. 367.

³ *Kapisztrán* lev. III. Calixtushoz 1456 júl. 22. *Wadding* XII. 372.

⁴ *Nunquam unus imperator Turcorum de campo cum tanta verecundia se in fugam convertit, sicut iste tamquam debellatus.* Hunyadi lev. Garai nádorhoz 1456 júl. 24. *Szerb. okmt.* 208.

mindent merő törökséget, hogy a «kereszténység védőbástyáját» nem igazhatja meg olyan könnyen, mint az elvénhedett bizánczi császársággal tette. Ez a tapasztalat óvatosabbá tette, engedett aggresszivitásából; az eddigi nagy támadó hadjáratokat jó időre csak kisebb-nagyobb határvillongások váltják fel. Hunyadi és Kapisztrán fényes diadala évtizedekre megszüntette a török veszedelem akut jellegét és rendes mederbe terelte a magyar történelmet.¹

BALANYI GYÖRGY.

¹ Lásd még: *Amando Hermann*. Capistranus Triumphans. Coloniae 1700. Fol. 840 l. *Die Chronik des Grafen von Cilli*. Prag. 1883. *Dr. Szendrei János*. Magyar hadtörténelmi emlékek. Budapest, 1896. 103—106, az ostrom *Bárczay Oszkár* által készített s értekezésünkhöz mellékelt térképének leírása.

Magyar huszár a XVI-ik századból.